

ОЛЕСЬ ГОНЧАР ПРОМОВЛЯЄ ФРАНЦУЗЬКОЮ МОВОЮ

Франкомовна гончаріана пройшла понад піввіковий шлях, часто відображаючи діаметрально протилежні судження про майстра української прози. О. Гончар (1918 – 1995) як видатний письменник другої половини ХХ ст. не лишився поза увагою критика П'єра Декса, люксембурзької франкомовної письменниці Розмарі Кіффер, французького славіста Жоржа Люціані та ін. Переклади французькою мовою десяти новел письменника (1972), романів “Прапороносці” (1948), “Перекоп” (1958), “Тронка” (1963), “Циклон” (1977), “Твоя зоря” (1982), а також фрагментів із роману “Собор” (2004) не тільки стали промовистою сторінкою інтеграції української культури за кордон, але дають вдячний матеріал для глибокого монографічного дослідження франкомовного прочитання прози О. Гончара.

Ключові слова: франкомовна гончаріана, піввіковий шлях, Розмарі Кіффер, славіст Жорж Люціані, переклади новел, антологічні видання, перекладач Жан Шампенуа.

Yarema Kravets. Oles Honchar Speaks French

With the return of Ukraine to the political and cultural space of Europe, the historical and comparative studies of the Ukrainian literature's entry into various European cultures, in particular the Francophone ones, become especially relevant. The ties of Ukrainian culture with the French realm having broadly developed since the Middle Ages, lasted during the European Renaissance and Enlightenment (esp. in the fields of diplomacy and education). Since the early 19th cent. Francophony abundantly entered various domains of the Ukrainian culture, primarily literature. Ivan Kotliarevskiy, Petro Hulak-Artemovskiy, Hryhoriy Kvitka-Osnovyanenko, Taras Shevchenko, Marko Vovchok, and, further on, Ivan Naumovych, Pavlyn Svientsits'kyi, Marko Kropyvnytskyi a.o. were related to French culture through their literary activities.

Having, more than twenty years ago, a sabbatical at the Ministry of Culture of France, the author of this essay compiled a preliminary bibliographic list of 125 Ukrainian cultural personalia entering the Francophone space, Oles' Honchar being among them. The rise of new encyclopaedic editions, work in various Austrian, French, Belgian institutions as well as elaboration of Ukrainian library collections have made it possible to almost double this number. Hence a special interest in how Ukrainian writers, particularly the most illustrious in Ukrainian culture, were read, translated, and studied in one or another French-speaking country.

Oles Honchar's biography, his fiction, essays, epistolary are drawing a considerable attention again. The reason of it, beside the writer's centennial jubilee and other things, is the appearance of the Honchar's Diary, where the classic of Ukrainian literature spoke frankly of all that had been a sore in his soul for many years, and poured out his innermost confessions in the pages.

Oles Honchar's works have been translated into French for more than fifty years, often creating thoroughly opposite opinions about the writer — an outstanding master of the Ukrainian prose. Oles Honchar (1918—1995), as a writer of distinction in the 2nd half of the 20th century, was not left beyond attention by the critic Pierre Daix, Luxemburg French-speaking writer Rosemarie Kieffer, French slavist Georges Luciani and others. French translations of the writer's ten short stories (1972), novels “Banner-bearers” (1948), “Perekop” (1958), “Tronka” (1963), “Cyclone” (1977), and “Your star” (1982) as well as the extracts from the novel “Cathedral” (2004) not only form a significant phase of Ukrainian cultural integration in Europe but also provide an advantageous material for the profound monographic research of translating Oles Honchar's prose into French.

Keywords: Oles Honchar's works in French, Rosemarie Kieffer, Georges Luciani, translation of stories, anthological editions, Jean Champenois.

Із поверненням України в політичний і культурологічний простір Європи особливо актуальними стають дослідження історико-літературного й компаративістичного характеру щодо рецепції нашої літератури в інших культурах, зокрема у французькомовних. Зв'язки української культури із французьким світом, які широко розвинулися із часів Середньовіччя, тривали і в роки європейського Відродження та Просвітництва (особливо на дипломатичному й освітньому рівнях). З початку ХІХ ст. франкофонія широко ввійшла в різні галузі національної культури, а надто літератури. І. Котляревський, П. Гулак-Артемівський, Г. Квітка-Основ'яненко, Т. Шевченко,

Марко Вовчок, а далі – І. Наумович, П. Свенціцький, М. Кропивницький та ін. своєю творчою діяльністю були пов'язані з французькою цивілізацією. Перебуваючи понад двадцять років тому на стажуванні при Міністерстві культури Франції, автор цієї статті уклав попередній бібліографічний список входження у франкофонний простір 125 персоналій української літератури, серед яких був і Олесь Гончар. Поява нових енциклопедичних видань, робота в різних наукових інституціях Австрії, Бельгії, Франції, опрацювання вітчизняних бібліотечних фондів дали змогу майже вдвічі збільшити цю цифру. А звідси – особливий інтерес до того, як українських письменників, особливо корифеїв, читали, перекладали й вивчали в тій чи тій французькомовній країні.

Життєвий шлях О. Гончара, його літературна творчість, есеїстика, епістолярій знову привертають до себе значну увагу. Цьому неабияк сприяє столітній ювілей письменника, а також поява “Щоденника”, у якому класик відверто говорив про все, що наболіло йому в душі впродовж багатьох років.

Зважаючи на те, що творчість О. Гончара (1918 – 1995) увійшла в іншомовний гуманітарний простір уже понад півстоліття тому і звучала не лише в літературознавстві Франції, Бельгії та Люксембургу, а також у французьких перекладах, виданих в Україні та Росії, цікаво було б розглянути відлуння його доробку у франкомовній критиці, окресливши цю студію хронологічними рамками 1948 – 2004 рр.

Перша відома нам критична згадка французькою про О. Гончара датується червнем 1948 р., коли на сторінках усесоюзного місячника “La littérature soviétique” (№6-7) друкувалися дві частини роману “Прапорonosці” – “Альпи” та “Голубий Дунай”. У №6 того ж часопису опубліковано статтю-огляд письменника К. Сімонова “Найкращі твори 1947”, у якій згадувався й роман Гончара, що “був написаний на основі особистих вражень і того, що він пережив”. Критик особливо вирізняв простого солдата Хому Хаєцького, котрий “привертає симпатії читача”, і зазначав: “<...> автор як простий солдат брав участь у тих битвах, які описує” [18, 125].

Ще одне звернення до творчості О. Гончара знаходимо в критичному огляді Ю. Лукіна “Молоді радянські прозаїки”, поміщеному в №10 того ж літературного журналу за 1948 р. Автор публікації, зосібна, писав про “молодого українського письменника, котрий був на війні і повернувся з неї збагачений досвідом” [15, 133]. Описуючи роман “Прапорonosці” традиційними для тогочасної літературної критики ідеологічними штампами про визвольну місію радянської армії в Європі, численні подвиги радянських солдатів “для того, щоб людство стало вільним”, Ю. Лукін водночас певну увагу зосередив і на художніх особливостях: “Стиль Олеся Гончара романтично натхненний. Він виявляється в гіперболізації образів, довгих ліричних відступках, характеристиці персонажів. Особа письменника присутня повсюдно: його почуття висловлені з такою самою силою, як і почуття його героїв. У тексті Гончара маємо форму безпосереднього звертання до читача” [15, 137]. Обидві ці критичні згадки пов'язані із презентацією двох частин роману О. Гончара у вищезгаданому журналі в перекладі Льва Соболева.

Відразу ж після публікації в “La littérature soviétique” роман “Прапорonosці” став відомим у Франції, викликавши діаметрально протилежні оцінки. Критик Андре П'єр із газети “Le Monde” стверджував, що твір Гончара є “романом настанов”, сумнівався в тому патріотизмі, яким, на його погляд, “неправдоподібно перейняті всі його герої” (цит. за: [1, 132]). Критик із марксистськими поглядами П'єр Декс у паризькому журналі “La nouvelle critique” (№11, 1949 р.) оцінював роман як “один із зразкових творів соціалістичного реалізму”, епопею, прикметну “правдивістю, благородством

і пафосом радянського патріотизму”. Таким настроєм, зазначав критик-марксист, “роман перейнятий з першого і до останнього свого рядка” (цит. за: [1, 132]).

Журнал “La littérature soviétique” 1958 р. пропонує читачеві наступний роман О. Гончара – “Перекоп”, другу частину історично-революційної діалогії письменника [8]. Уже через п’ять років інший журнал, “Oeuvres et opinions”, своїми двома номерами знайомив франкомовну читацьку публіку з романом “Тронка”, що був відзначений у 1960 та 1962 рр. високими державними нагородами [6].

Той самий літературний місячник 1971 р. фрагментарно подав роман О. Гончара великої філософської напруги “Циклон” [4], який щойно з’явився друком [5].

Наступного року з ініціативи видавництва “Дніпро” з’явилося франкомовне видання оповідань письменника під назвою “Соняшники” [7]. Книжка, що знайомила читача з новелістичним доробком О. Гончара, містила десять коротких творів (“Модри Камень”, “Весна за Моравою”, “Усман та Марта”, “Жайворонки”, “Зірниця”, “Соняшники”, “Чари-Комиші”, “За мить щастя”, “Березневий каламут”, “На косі”) у перекладі львівської письменниці – репатріантки із Франції Жінет Максимович. Це стало для неї вдалим дебютом на перекладацькій ниві. Через десять років, у 1982 р., два оповідання із цієї книжки, “Модри Камень” та “На косі”, видавництво “Дніпро” передрукувало у збірнику “Le récit ukrainien soviétique” (“Українське радянське оповідання”), де презентувало творчість тридцяти чотирьох українських письменників – від А. Головка, С. Васильченка, Гр. Косинки, Івана Сенченка до Р. Іваничука, Є. Гуцала, Ніни Бічуї, В. Яворівського та ін.

На сторінках травневого номера журналу “Oeuvres et opinions” у 1973 р., присвяченого літературі радянської України, бачимо переклад оповідання О. Гончара “Під далекими соснами”. Його зробив французький літератор Жан Шампенуа, котрий стане згодом інтерпретатором багатьох творів українського письменника [10].

Цікавий закордонний матеріал, пов’язаний із творчим шляхом О. Гончара, знаходимо в №88 за 1976 р. люксембурзького літературного журналу “La Dryade”. Саме там у рубриці “Зустріч на Сході” друкувалася стаття “Золотисто-зелена Україна” [13] письменниці та літературного критика Р. Кіффер (1932 – 1994).

Розмарі Кіффер (Rosemarie Kieffer), одна з найвидатніших письменниць сучасного двомовного Люксембургу, дебютувала в літературі двома добірками оповідань – “Амфітеатр Д 53” (1962 р.) і “Чорний кіт у Галвеї” (1965 р.). У 1950-ті роки ще в дівочому ліцеї вона зацікавилася слов’янською культурою. Р. Кіффер записується у Школу східних мов для вивчення російської. Згодом одна з героїнь її літературного твору, французенка Крістіан д’Орінек, студентка перекладацького відділу в Парижі та Відні, одержить у французькій столиці “диплом русиста”.

У центрі літературних творів письменниці – життя маленької людини в невеликій країні. Як секретар спілки люксембурзьких письменників і голова люксембурзького культурного центру ім. О. С. Пушкіна у 1974 р. була гостем журналу “Всесвіт”. Саме на сторінках березневого номера цього часопису за 1977 р. під рубрикою “Літературно-мистецька хроніка” надруковано розповідь про письменницю та її творчість. “Р. Кіффер, – ішлося в матеріалі, – письменниця, що пише французькою мовою і належить до авангарду нечисленного, але активного загону люксембурзької літератури. Твори останнього часу (роман “Алхімія всемогутності” та збірник оповідань

“Ясна квітнева ніч”) правдиво відтворюють життя маленької людини маленької країни” [2, 233].

До творчості Р. Кіффер журнал “Всесвіт” повернувся ще раз, у 1978 р., помістивши її рецензію на роман люксембурзького франкомовного письменника Жозефа Лейденбаха “Гра, що закінчується поразкою”, написану спеціально для українського часопису. Оповідання письменниці “Ніколя і марки” друкувалося в №5 за 1979 р. [3]. У тому ж номері подано інформацію про Р. Кіффер, у якій згадувалося, що вона “декілька разів гостювала в СРСР, зокрема в Києві, і теми ряду її новел і нарисів навіяні враженнями від цих подорожей”; “активно популяризує у себе літератури народів СРСР” [2, 106]. У листі від 20 липня 1989 р. до люксембурзького літературознавця Франка Вілельма письменниця згадувала, що її оповідання були перекладені різними мовами, зокрема й українською.

Знання кількох слов'янських мов дало змогу письменниці здійснити мандрівку у східноєвропейські держави, зокрема Чехословаччину та колишній Радянський Союз. Під час тих поїздок вона намагалася насамперед висловлювати свої погляди, розповідаючи про тих осіб, які йдуть за покликом власної совісті, голосу добра, толерантності та солідарності між різними людьми й різними народами.

В одній із таких подорожей 1975 р. до СРСР Р. Кіффер зібрала великий матеріал, що друкувався кількома репортажами в люксембурзьких франкомовних літературних журналах упродовж 1975 – 1977 рр. під гаслом “Літературна мандрівка через Радянський Союз”.

“У моїй пам'яті Україна золотисто-зелена, зелена своїми лісами, луками, парками своїх міст, зелена деревами, юністю й надією. Вона золотиста своїми полями, своїм сонцем, керамікою. Золотистими є її куполи” [13, 89].

Описавши читачам неабияке враження від Музею народної архітектури під Києвом, письменниця додала, що вона тільки-но розповіла про “лагідну й манливу красу музею архітектури просто неба і відразу може скластися думка про те, що Україна мала ідилічне минуле. Однак так було не завжди. Я маю під руками путівник Літературного музею ім. Тараса Шевченка, складений англійською мовою; на його обкладинці автопортрет українського художника, портрет, який він намалював тоді, коли був здоровою молодого людиною” [13, 91].

І далі письменниця повела мову про Т. Шевченка, який “для українців є тим самим, ким для росіян є Пушкін, а для грузинів – Шота Руставелі”.

Про О. Гончара сказано в такому контексті: “Українською республікою була заснована премія Тараса Шевченка, якою нагороджують найкращих її митців”. “Серед лауреатів 1962 р., – зазначала Р. Кіффер, – був письменник Олесь Гончар; він є одним із найцікавіших сучасних прозаїків. Саме зараз, – продовжувала авторка нарису, – я читаю один із його романів, книжку, яку він написав між 1970 – 1972 рр. і яку Р. Вільнов (R. Willnow) переклав німецькою мовою для берлінського видавництва “Volk und Welt”; роман називається “Бригантина”. Олесь Гончар розповідає історію хлопчика, якого арештували за життя волоцюги й помістили у спецшколу для важких дітей. Цей твір написаний дуже жваво, з гумором і глибоким розумінням людських проблем. Олесеві Гончару належать також книжки про війну, що важко вдарила по його рідній Україні, однак своєю “Бригантиною” він дає нам книжку, багату гуманізмом високої проби, яка дає нам змогу по-новому пізнати радянську літературу” [13, 91–92].

Завершивши розповідь про О. Гончара, люксембурзька письменниця знову повернулася до життя і стражденної долі Т. Шевченка, закінчуючи свій виклад такими рядками:

“Шевченко ніколи не міг жити на своїй зеленій Україні, у скромненькій хатині, серед співвітчизників, але з такої хатини, із зеленої України вийшла в кінці століття поетеса, яка продовжила справу Тараса Шевченка. <...> У золотисто-зеленій Україні, в її парках та скверах ви можете побачити також пам’ятники, зведені на славу тій тендітній і вродливій жінці” [13, 94].

Наступну франкомовну Гончареву публікацію бачимо 1977 р., коли знову ж таки іноземна редакція видавництва “Дніпро” надрукувала повний текст роману “Циклон” в інтерпретації перекладача-репатріанта Івана Бабича та Жана Шампенуа [5]. Французьке видання містило лаконічну біографічну довідку, у ній, окрім загальної інформації про життєвий шлях письменника, подано характеристику роману: ішлося про те, що “Циклон” присвячено “творчій роботі радянської інтелігенції”. Саме цей переклад буде згодом використаний у франкомовній “Антології української літератури XI – XX ст.” (2004, Париж – Київ), яка на с. 839–850 подала початковий і завершальний розділи роману.

Говорячи про франкомовну гончаріану, варто згадати й нарис про письменника в рекламному чотиримовному виданні Товариства книголюбів Української РСР “Олесь Гончар”¹. Франкомовний матеріал, поміщений на с. 25–33, авторства Василя Бережного, опублікований із нагоди шістдесятиліття письменника, окреслював основні віхи життя й діяльності прозаїка, подавав досить ґрунтовну інформацію про історію написання “Прапорonosців”, романів “Людина і зброя”, “Тронка”, “Циклон” та “Берег любові”, новели “Бригантина”. І, звісна річ, не згадав жодним словом про “крамольний” роман “Собор”. Серед багатого ілюстративного матеріалу цього видання бачимо титульну сторінку французького перекладу “Циклону”, а також німецький переклад “Бригантини”.

Того ж року ювілейний гончарівський матеріал друкувався у квітневому номері французького журналу “Magazine France-URSS” – органу асоціації “Франція-СРСР”. У короткому передньому слові, яке знайомило читача з “одним із найбільших радянських письменників”, подано лаконічний огляд творчого шляху прозаїка, згадано літературний дебют 1938 р., романи “Прапорonosці”, “Земля гуде”, “Людина і зброя”, “Тронка”: “Його творчість пройнята ліризмом і романтизмом, вона є водночас глибоко реалістичною і оспівує життя та моральні цінності, робить із нього письменника щедрого таланту” [11, 48]. Оповідання “Пізнє прозріння” в перекладі Ж. Шампенуа, як зазначалося в цій передмові, присвячено пам’яті Юхана Смуула, видатного естонського письменника, автора “Льодової книги” [20].

Через чотири роки, 1982 р., у №270 журналу “Oeuvres et opinions” друкувався в скороченому вигляді роман “Твоя зоря” [9] з великою передмовою Леоніда Новиченка. Знаний літературознавець пропонував франкомовному читачеві докладну розповідь про творчий шлях видатного українського письменника, починаючи від “Прапорonosців”, що підняли їх автора “до рангу майстрів радянської прози”, роману, у якому виявилися характерні риси індивідуального стилю – емоційність, багатство метафори, барвиста мова, внутрішній динамізм, лаконічність, романтичне забарвлення. “Персонажі Гончара, навіть найбільш “приземлені”, – зазначав критик, – завжди змальовані в контексті глибоких теплих та емоційних роздумів про людину і народ, індивідуальність і суспільство, сучасний світ та історію, а надто про духовний потенціал індивідуальності...” [17, 4]. Л. Новиченко наголошував на тому, що цей автор – насамперед майстер великої форми. Критик окреслив наскрізні теми Гончаревої прози, як-от тему війни з фашизмом; проблеми сучасного життя, що поєднуються

¹ Олесь Гончар. – Київ: Дніпро, 1978. – 36 с.

з минулим; роздуми над людиною, котра проходить випробування історією. Починаючи з романів “Людина і зброя” та “Тронка”, у творчості Гончара посилюються філософські медитації, поетико-метафоричні роздуми, які інколи набирають патетичного звучання. Водночас Л. Новиченко зазначає: письменник “уважний до виявів щоденного життя, до тих явищ і проблем, що безперервно з’являються, а особливо – до людських типів і характерів, глибоко вкорінених у народ” (ідеться про твори “Тронка”, “Собор”. – Я. К.) [17, 5].

У другій частині передмови критик докладно аналізує роман “Твоя зоря”, окреслюючи найголовніші проблеми цього “найбільш медитативного й філософського з усіх романів Гончара” [17, 6]: конфлікт молодості з технічною ерою сьогодення; дедалі гостріша суперечність між техносферою і природою; літературна радіоскопія двох цивілізацій (вони у власному розвитку визначаються протилежними суспільними реаліями); перед читачем роман-рефлексія про нашого сучасника, його духовно-етичні принципи, про ті сили, які звеличують або знищують їх. “У “Твоїй зорі” все це бачимо і від цього змістовність твору не зменшується”, – зазначає критик [17, 6].

Завершуючи переднє слово-презентацію творчості О. Гончара, авторитетний український літературознавець роздумував над позитивними і негативними персонажами роману, акцентував увагу на жіночих образах – різноманітних за своїм характером і навидовиж типізованих. “Загалом, – писав Л. Новиченко, – “Твоя зоря” – це явище в сучасній радянській прозі. Цей твір, пронизаний щирістю і глибокими почуттями, примушує читача роздумувати над кардинальними проблемами нашого часу, передає йому свій неспокій, надихає своїми надіями, любов’ю та вірою” [17, 8].

У №7 журналу “La littérature soviétique” за 1986 р. опубліковано французьку версію оповідання письменника “Чорний яр” разом із перекладами цього ж тексту німецькою, англійською, польською, угорською, іспанською, чеською та словацькою мовами.

Доволі обширну статтю про О. Гончара бачимо в корп. 23 французької енциклопедії “Encyclopaedia Universalis” (Paris, 1989) – у розділі “Українська література” авторства відомого французького славіста Ж. Люціані [16]. Розповідь про письменника поміщена в четвертому підрозділі публікації – “Українська література XIX–XX століть”. Автор енциклопедичної статті, зазначивши в короткому вступі до підрозділу, що так само, як XIX ст. репрезентують Т. Шевченко, Марко Вовчок, Леся Українка, М. Коцюбинський та І. Франко, XX ст. має своїх видатних майстрів – Івана Багряного, Олесь Гончара та Івана Драча.

Свою розповідь французький літературознавець розпочинає короткими біографічними відомостями про письменника, інформацією про роки його навчання, участь у Другій світовій війні, що, як говорить Ж. Люціані, відобразилась у його трилогії “Прапороносці”.

Зміна у творчості прозаїка, зауважує автор статті, настала зі святкуванням піввікового ювілею жовтневого перевороту. Гончар робить певні висновки, що й позначилося на відмові від того хвалебного стилю, який дотепер був характерний для його творчості: “1968 р. з’являється “Собор” – головними героями твору є молодь і трохи старші люди, які не знали ні передреволюційних часів, ні сталінського терору. Ці люди живуть за усталеними нормами, у впорядкованому, чисто матеріалістичному й атеїстичному світі: вони мали би бути щасливими, однак вони не є такими. Їхній глашатай у романі – студент Микола Баглай, символ пробудження сучасної молоді до духовного життя, її бажання вільно думати, її прагнення знайти духовні

цінності на землі їхньої Батьківщини” [16, 131]. “Старий собор, – пише далі Ж. Люціані, – побудований у козацькі часи, у селищі, що перетворилося на селище промислове, зі своїми дзвіницями, що хрестами стремлять у небо, стає символом вічного прагнення людської душі до духовних цінностей. Книжка накликала на О. Гончара гостру критику. Її перше видання було вилучене із книгарень; згодом вона перевидавалася зі змінами. Загалом твір з’являвся друком сім разів – тричі в СРСР, і чотири рази в українській еміграції у вільному світі”.

“Один із сучасників Гончара, надиханий його “Собором” Євген Сверстюк, – продовжує французький літературознавець, – написав низку філософських есеїв під назвою “Собор у риштованні”. Ця добірка ходить у СРСР потаємно, вона була видана без дозволу автора на еміграції. 1970 р. Гончар позбувається своєї посади голови Спілки письменників Радянської України. “Собор” позначив розрив Гончара із традиційними догмами радянського письменства. У 1970 – 1971 рр. він публікує новий роман “Циклон”, у якому вдається до дуже гуманного і витонченого дослідження персонажів: нема більше “добрих” і “поганих”; герої твору пізнають страх, а “погані” є людськими істотами” [16, 131].

Видання, згадане Ж. Люціані, з’явилося друком 1970 р. у видавництві PIUF у Парижі; уривок із праці Є. Сверстюка під назвою “Собор у риштованні” був поміщений у №97 (липень-серпень) журналу “L’Est européen” за 1970 р. У редакційному передньому слові до цієї подачі говорилося: “Українському письменникові Олесю Гончареві, голові Спілки письменників України, удалося опублікувати на початку 1968 року роман “Собор”, який є водночас романом історичним і політичним, однак головню торкається української дійсності. Роман, надрукований у січні в українському радянському журналі “Вітчизна”, потім був опублікований видавництвом “Дніпро”, однак, зазнавши гострої критики прислужників влади, невдовзі був вилучений із продажу. Виправлений цензурою, роман з’явився декількома місяцями пізніше, відразу ж викликавши критику в офіційній пресі. Роман, який годі було знайти в Україні, був видрукований на Заході українцями вільного світу” [19, 2].

Автор вступного слова розповідав про полеміку, що її викликав роман в Україні, спонукавши “молодого українського критика та есеїста Євгена Сверстюка” написати “Собор у риштованні”. Оминаючи ті роздуми, котрі висловлював критик-дисидент, трактуючи проблему відповідальності людини за спадщину минулих поколінь і долю планети, доцільно подати завершальний абзац публікації, дотичної до нашої теми: “У своєму романі “Собор” Олесь Гончар проникнув у серцевину сучасних питань, сколихнув і розбудив їх. Цей твір абсолютно не є тим посереднім твором, у якому порушуються більш-менш важливі проблеми, які слід вирішити на рівні “середнього читача”. Автор почув з уст народу те, що стало особливо болісним і вистражданим. Ті проблеми виникають самі по собі й чекають нашого розуму і наших рук.

Давній козацький собор, оточений риштованням, б’є тривогу німим голосом своїх затоплених дзвонів. Чи це містика? Чи наші водолази нічого не зауважили? Але тільки очима й руками не знайдеш найголовнішого” [19, 6].

Говорячи про франкомовну гончаріану, не можна оминати й цікаве видання Європейського НТШ “Голод-геноцид 1932 – 1933 рр. в Україні через українську художню літературу” (Париж, 2003), підготоване академіком Аркадієм Жуковським. У книжці, присвяченій 70-річчю Голодомору в Україні, містилися “Прокляті роки” Юрія Клена та інші твори поета про Голодомор, вірші Олександра Олесья, Павла Тичини, Василя Симоненка, Євгена Маланюка, уривок із розділу 19 роману О. Гончара “Людина і зброя” – розповідь артилериста про голод 1933 р., що закінчувалася словами: “Не знаю, як де, а в нас отак було” [12].

Переклад фрагмента, як і всіх прозових текстів цього видання, належав Мирославі Маслові.

Найновіший франкомовний матеріал про творчість О. Гончара, що належить уже до ХХІ ст., – передмова літературознавця й перекладача Віктора Коптілова до презентації фрагментів із романів письменника “Циклон” та “Собор” у виданні “Anthologie de la littérature ukrainienne du XIe au XXe siècle” (“Антологія української літератури ХІ – ХХ століть”) [14]¹.

На відміну від попередніх франкомовних публікацій, у своїй передмові В. Коптілов уводив у науковий ужиток і такі незнані читачам Франції та Бельгії твори, як “Тронка” (роман у новелах), “Твоя зоря”, а також “Людина і зброя”; кожен із них “став віховим явищем у літературній творчості О. Гончара та у формуванні його громадянської позиції”: “Людина і зброя”, де письменник уперше для української літератури відверто повів розмову про тих солдатів, що опинилися в оточенні й відповідно до сталінської директиви мусили зазнати суворого покарання; “Тронка” з епізодичним образом донощика Яцуби, котрий хоче взяти на себе роль вихователя молоді; філософський роман “Твоя зоря” відображає морально-політичні роздуми письменника про сучасну людину, планету, мир і війну. Найбільше місця в передньому слові В. Коптілова відведено роману “Собор”, “головна ідея якого полягала в необхідності захистити історичну пам’ять народу”, відтак твір спричинив “справжню бурю”.

“Ця пам’ять тут показана козацькою церквою ХVІІІ століття. І духовна суть кожного персонажа визначається його ставленням до цього собору. Відповідальний комсомольський працівник Володька Лобода, який намагається знищити собор, щоб на його місці відкрити базар або їдальню, і молодь села Зачіплянка, яка захищає собор, мають діаметрально протилежні погляди”. Дещо далі автор висловлюється зі ще більшою відвагою, відмовляючись від будь-якого компромісу, викриваючи “високого чиновника ХХ століття”. “Брежнєвська влада, – зазначає В. Коптілов, – не могла змиритися з такою “пропагандою свободи думки”. <...> Проти Гончара розпочалася кампанія на сторінках преси; давали зрозуміти, що від непокірного автора чекають покаяння. Однак Гончар не покався” [14, 838].

Автор статті торкався також і питання певної трансформації стилю письменника, коли від ліро-епічного викладу О. Гончар перейшов до поглиблення філософської основи. Письменник частіше звертався до трагічних конфліктів та драматичного розвитку подій. Цікавими для франкомовного читача, гадаємо, були останні рядки переднього слова, де В. Коптілов говорив про ту підтримку, яку прозаїк перед самим проголошенням незалежності України подавав своїм авторитетом діям українців, свідомих своєї національної ідентичності. “Він покинув ряди Компартії, усвідомивши, що вона гальмує поступ України до незалежності. В останні роки життя Гончар виявив великий талант публіциста” [14, 839].

У згаданій “Антології” (с. 851–860) надруковано уривки з роману “Собор” у перекладі Данила Штуля. У фрагментах розділів 8-го та 9-го йдеться про викрадення таблиці з собору, що дорівнювало перетворенню його в руйновище.

У франкомовній “Антології української літератури ХІ – ХХ ст.” В. Коптілов подав докладну розповідь про життєвий і творчий шлях О. Гончара, яку можна вважати поки що найповнішим літературознавчим викладом творчості письменника, написаним французькою мовою. Вага такої публікації стає очевиднішою з поступовим інтегруванням української літератури у

¹ Антологія була опрацьована, складена та впорядкована НТШ у Європі (Сарсель) і з’явилася друком 2004 р. в київському видавництві Олени Теліги.

світовий літературознавчий процес та постійним інтересом франкомовних літературознавців до класичної та сучасної української літератури.

Найсвіжішим прикладом такої інтеграції стала поява багатотомної антології “Європейська літературна спадщина”, підготованої Лювенським католицьким університетом Бельгійського королівства. В 11-му і 12-му томах фігурують три українські письменники класичної доби – Тарас Шевченко, Леся Українка та Іван Франко; три інші письменники новітньої доби – Василь Стефаник, Микола Хвильовий та Юрій Яновський увійшли в позасерійні томи видання. Отож зацікавлення франкомовних літераторів чільними постаттями літературного розвою в Україні породжуватиме такі презентації, як стаття В. Коптілова про О. Гончара. А розгляд проблем, пов’язаних із франкомовною гончаріаною, потребує вичерпного з’ясування всього того, що написано про письменника в іноземній періодиці, надто глибокої монографічної студії над прозою видатного майстра слова.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Євнина О.* Дожовтнева та радянська українська література за рубежами СРСР. – Київ, 1956.
2. *Літературно-мистецька хроніка* // Всесвіт. – 1977. – № 3. – С. 233.
3. *Кіфєр Р.* Ніколя і марки. [Про неї:] // Всесвіт. – 1979. – № 5. – С. 106.
4. *Gontchar O.* Le cyclone (fragment du roman) // Oeuvres et opinions. – Moscou, 1971. – № 151. – P. 10–58.
5. *Gontchar Olès.* Le Cyclone (tr. de l’ukr. par Ivan Babytch et Jean Champenois). – Kiev: Dnipro, 1977.
6. *Gontchar O.* Les grelots dans la steppe // Oeuvres et opinions. – Moscou, 1963. – № 10 (58). – P. 6–101; № 11 (59). – P. 3–118.
7. *Gontchar O.* Les Tournesols. Nouvelles. Tr. de l’ukr. par Ginette Maxymovytch. – Kiev: Dnipro, 1972.
8. *Gontchar O.* Perekop. // La littérature soviétique. Revue mensuelle. – Moscou, 1958. – № 11. – P. 3–80.
9. *Gontchar O.* Quand l’aube s’allumait pour toi // Oeuvres et opinions. – Moscou, 1982. – № 270. – P. 9–139.
10. *Gontchar O.* Sous la lointaine pinède (tr. en fr. par Jean Champenois) // Oeuvres et opinions, № 173, mai 1973. – P. 22–26.
11. *Gontchar O.* Trop tard! // “Magazine France-URSS”. – avril 1978. – № 107. – P. 49–52.
12. *Hontchar O.* L’Homme et l’arme (extrait) (Lioudyna i zbroia, 1960) // La famine-génocide de 1932–1933 en Ukraine dans les belles-lettres ukrainiennes. – Paris, 2003. – P. 43–44.
13. *Kieffer R.* Verte et dorée, l’Ukraine... // La Dryade. – Luxembourg. – 1976. – № 88. – P. 89–94.
14. *Koptilov V.* Olès Hontchar // Anthologie de la littérature ukrainienne du XIe au XXe siècle. – Paris-Kyiv. – 2004. – P. 837–839.
15. *Loukine Y.* Les jeunes prosateurs soviétiques // La littérature soviétique. Revue mensuelle. – Moscou, 1948. – № 10. – P. 132–138.
16. *Luciani G.* La littérature ukrainienne. Oless Hončar // Encyclopaedia Universalis. – Paris, 1989. – Corp. 23. – P. 128–131.
17. *Novitchenko L.* Olès Gontchar. Quand l’aube s’allumait pour toi // Lettres soviétiques. – Moscou, 1981. – № 270. – P. 3–8.
18. *Simonov K.* Les meilleures oeuvres // La littérature soviétique. Revue mensuelle. – Moscou, 1948. – № 6. – P. 123–127.
19. *Sverstiouk E.* La Cathédrale dans l’échafaudage // L’Est européen, № 97 (juillet-août 1970). – Paris, 1970. – P. 2–6.
20. *Trop tard!* Olès Gontchar // Magazine France-URSS. – Avril, 1978. – № 107. – P. 48.

Отримано 26 лютого 2018 р.

М. Львів

